

Meyyafarikin’de Kahramanlık ve Fedakârlık*

Sa’d b. Muhammed HUZEIFE EL ĞAMDİ
Çev. Prof. Dr. M. Mehdi İLHAN**

Hicri yedinci ve Miladi on üçüncü asrın ilk çeyreğinde İslam âlemini istila eden Moğollar Moğolistan’ın kalbinden kopup gelmişlerdir.

Hicri 611/Miladi 1219’da Cengiz Han komutasında ki tahripkâr Moğol orduları İslam âleminin doğu bölgelerini istilaya başladılar.¹ Daha 1220’lerin sonuna varmadan Moğol İmparatorluğu geriye kalan İslam âleminin Batı devletleriyle sınır-komşusu oldu. Bu devletler arasında Bağdat’taki Abbasi Halifeliğini, Musul ve Erbil Atabeyliğini, Cezire’nin kuzeyinde ki Eyyubi Devletini ve Orta Asya Selçuklarını sayabiliriz. Bu yeni komşunun elinde sonlarının teker teker yaklaştığını bilmelerine rağmen bu devletler kendi aralarında süregelen harpler ile meşgul idiler. Son derece tahripkâr Birkâniye Hamlesini müteakip H. 619/M. 1223 yılı sonbaharında İslam ülkelerinden vatanı Moğolistan’a dönen Cengiz Han Batıda Hemadan, Fars, Kirman ve Azerbeycan’a, doğuda Seyhun nehrine, kuzeyde Kafkas dağları ve Hazar denizinin kuzeyine ve güneyde Sind nehrine kadar uzanan (İslam) topraklarının tümünü kendi hükmü altına almış ve İmparatorluğuna ilhak etmişti. Bu toprakların tümü merkezi Karakurum² olan Moğol Hanlığının bir

* Dr. Sa’d b. Muhammed Huzeife El-Ğamdî, El-Dare Sayı:1 Yıl: 12 Şevval 1406 Haziran 1986

** Prof. Australian National University, Turkish Language and Culture, Centre for Arab and Islamic Studies (The Middle East and Central Asia)

1 Cengiz Han Hicri 6/ Miladi 12 asrın birinci yarısında, büyük bir ihtimalle Hicri 549/Miladi 1155 yılında doğdu. Adı Timuçin idi. Bu Moğol Han’ı hakkında ki bilgilerimiz ilk Moğol tarihçisi Reşideddin’in “Cami’ el-tevarih” adlı eserine dayanmaktadır (cilt I, s. 223). Bu eser hakkında bilgi için bakınız Bibliyografya No. 8. Ayrıca bakınız Sa’d Al-Ghamdi, “Sukût el-devle el-‘Abbasiyye” (Abbasi Devleti’nin Çöküşü) adlı eserin dip notlarına ve bilhassa bu kaynak için Bibliyografyada No. 21, s. 57-58.

2 “Karakurum” Cengiz Han’ın kurmuş olduğu Moğol Devleti’nin başşehridir.

parçası haline geldi. Daha önce yayınlamış olduğumuz eserimizde bu konuyu daha detaylı anlatmış bulunuyoruz.³

Moğolların İslam âlemini istila etmelerinin sebeplerini ve hem o zamanki hem bugünkü tarihçilerin bu istila hakkındaki görüşlerini vesikalara ve tarihi olayların akışına dayanarak henüz yayınlanmamış bulunan eserimizde inceleyip kendi görüşümü belirttim.⁴ Müthiş değil de utanç verici ve beklenmeyen, korkaklık ve zayıflıkla damgalanan Mehmed Havarizmşah'ın (H. 596–617/M. 1199–1219) Cengiz Han'la savaş alanında karşı karşıya gelmemesine rağmen Moğolların önünden kaçış olayını, askeri veya maddi güç ile geniş topraklara sahip olma yönünden değil de kendi şahsiyetinden dolayı İslam âleminin en güçlü sultanlarından sayılan bu (emsalsiz) kişinin utanç ve onur kırıcı bu hareketinin sebep ve neticelerini yukarıda zikrettiğimiz kitabımızda daha detaylı olarak işlemiş bulunuyoruz.⁵

İslam ülkelerinde bilhassa Horasan ve Maveraünnehir'de harabe yığınlarını geride bırakan Cengiz Han, ülkesine döndüğü sıralarda Celaleddin bin Havarizm-şah (H. 617–628/M. 1220–1231) babasının topraklarını terk edip Batıya gelmiş ve Moğolların geride bıraktıkları enkaz üzerinde bir devlet kurma girişiminde bulunmuştur. Ancak bu girişiminde çeşitli sebeplerden dolayı muvaffak olamamıştır. Bu sebeplerin en önemlisi ve göze çarpanı, kendine komşu Müslüman beyliklerden bazılarıyla, diğerlerine karşı, siyasi işbirliğine ve askeri dayanışmaya girip bazı antlaşmalar yapmış olmasıdır. Nitekim bunun neticesinde bu Müslüman beylikler arasında bölgede vuku bulan kanlı çarpışmalar ve yıkıcı harpler ancak Moğolların gelmesiyle son bulmuştur. Zira Moğollar, generallerin sadece ikisini seferber ederek bölgedeki beylerin hükümlerine son vermiş, fildişi tahtlarını yakıp yıkmış, hepsini tek sıraya dizmiş ve topraklarını Moğol mülküne katmıştır.⁶ Bu olaylar dahi yukarıda bahsettiğimiz kitabımızda incelenmiştir.⁷

3 Bu konuda daha fazla bilgi için bakınız Sa'd Al-Ghamdi, "Sukût el-devle el-'Abbasiyye" (Abbasi Devleti'nin Çöküşü), s. 109-138.

4 Bu konu ve tarihçilerin yazdıkları, söyledikleri ve gördükleri hakkında bakınız Sa'd Al-Ghamdi, "Evdâ' el-Devle el-İslamiyye fi el-şark el-İslami" (İslam Şarkında İslam Devletleri'nin Durumu). Bu eserin tam künyesi için bakınız Bibliyografya No. 22.

5 Bakınız Sa'd Al-Ghamdi, "Evdâ' el-Devle el-İslamiyye fi el-şark el-İslami" (İslam Şarkında İslam Devletleri'nin Durumu), s. 275-304.

6 Moğol kumandanları "Mağon Noyan veya Cermağon Noyan" ile arkadaşı "Baycu Noyan" ile ilgili bilgi ve bu kumandanların Güney-Batı Asya'da İslam topraklarına hücumları hakkında bakınız Bibliyografya No. 1, s. 299-303 ve s. 360-368 ve dipnot 4'de zikredilen eser s. 358-361.

7 Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız Sa'd Al-Ghamdi'nin adı geçen eserinde ki ilgili bölüm.

Moğolların ikinci yıkıcı akımları Hicri 7./Miladi 13. asrın ikinci yarısında Cengiz Han'ın torunu Hulagu'nun yönettiği büyük orduları ile başladı. Bu ordular Arap ülkelerine doğru meşhur akımlarına başladılar. İran'da İsmailileri dağlarının zirvesinden aşağı ettiler. Batıya doğru ilerleyerek Zağros dağlarında yüksek kalelerinin arkasına saklanan Lurları ve Kürtleri darmadağın ettiler. Daha sonra Bağdat'a gelip hilafetin tahtını parça parça edip Bağdat'ın son Abbasi halifelerini yok ettiler.⁸ Bundan sonra da yıkıcı hamlelerinin sonuncusu olan Suriye ve Mısır istilasını başlattılar.

Moğol başkentinde yapılan genel bir toplantıdan sonra Han'ın emirlerini yerine getirmek üzere Orta Doğuya gelen Hulagu, verilen emirler icabı Batıya doğru ilerledi ve Mısır'ın batı hudutlarına kadar uzanan toprakları fethetti.⁹ Moğolların bu askeri harekâtının hem birinci merhalesi (İran'daki İsmaililerin kalelerine karşı) hem de ikinci merhalesi (Bağdat'taki Halifeliğe karşı) hiç bir güçlüğe maruz kalmadan gerçekleşti. Ancak üçüncü ve sonuncu merhale bir taraftan Doğudaki Moğol Han'ın ölümü üzerine ortaya çıkan iç kargaşalıktan dolayı, sekteye uğrarken diğer taraftan beklenmedik bir mukavemetle karşı karşıya kaldı.¹⁰ Daha doğrusu sonuncu hamle daha başlamadan Meyyafarikin Beyi (Eyyubi) Muhammed el Kamil'in doğudan gelen ve önüne çıkan her şeyi yakıp yıkan Hulagu ve komutasındaki Moğol ordularını düşman ilan edip karşılıklarına kahramanca dikilmek için kararlı ve samimi adımları attı. Muhammed el-Kamil, emiri bulunduğu şehir halkını arkasına alarak Moğol orduları ve Müslim ve Gayr-i Müslim müttefikleri ile iki yıla yakın kanının son damlasına kadar ölesiye savaştı ve neticede özlemini çektiği Şehitlik mertebesine ulaştı. Tarih onu daima ölümsüz Müslüman şehitlerinden biri olarak anımsayacaktır. Ben burada şu satırları yazmadan geçemeyeceğim: “Şayet Mısır Memluklarının düşman karşısına kahramanca dikilmeleri söz konusu ise ve bu da müteakip kuşakların dilinden bu güne kadar düşmeyen ‘Ayn-Calut’ta gerçekleşti ise

8 Moğolların Batıya yapmış oldukları hamleler askeri ve siyasi olaylar, Müslüman hükümdarların bunda ne derece yer aldığı, İsmaililerin son hükümdarı Rükneddin Hurşah'ı nasıl aşağı ettikleri, ve daha sonrada Moğollar'ın Bağdat'a nasıl girdikleri hakkında tüm bilgiler Sa'd Al-Ghamdi'nin “Sukût el-devle el-'Abbasiyye” (Abbasi Devleti'nin Çöküşü) adlı kitabının dördüncü ve beşinci bölümlerinde (s. 245-380) yer almaktadır.

9 Mengü Han, Moğolların Kaan'ı seçilmesinin hemen akabinde, kurultayı bizzat kendi başkanlığında topladı ve Doğu ile Batıya iki ayrı askeri sefer kararı alındı. Yıl Hicri 649/Miladi 1251 idi. Doğuya yönelen ordunun kumandanlığını kendisi üstlendi ve Batıya yönelen ordunun başına da kendinden küçük kardeşi Hulagu'yu getirdi. Kendisine bazı tavsiyelerde bulundu. Bu kurultay hakkında daha geniş bilgi ve kardeşine yaptığı tavsiyelerin önem ve içeriği hakkında bakınız Sa'd Al-Ghamdi'nin “Sukût el-devle el-'Abbasiyye” (Abbasi Devleti'nin Çöküşü), s. 247 vd. ve bu sahifelerde ki dipnotlar.

10 Mengü Kaan (Hicri 646-655/Miladi 1251-1257) Hicri 655 yılının Muharrem/Miladi 1255 yılının Şubat ayında öldü. Bakınız Reşideddin “Cami' el-tevarih” cilt I, s. 603-604.

bu büyük zaferin temel taşını Muhammed el-Kamil Meyyafarikin'de atmıştır. Gerçektende Muhammed el-Kamil'in şehrinin küçük olmasına ve hasımlarıyla karşılaştırıldığında yok denecek kadar az insan gücü, savaş malzemesi ve imkânları bulunmasına rağmen Hulagu'nun güçleri karşısına tehdit edencesine dikilmiş olması, Mısır Memluklarına bir cesaret kaynağı ve onların da aynısını yapmalarına vesile olmuştur. Hulagu (ve güçlerinin) karşısına geçip (kahramanca) savaşmak onun alelade bir (düşman) olduğunu göstermek onları (yani Mısır Memluklarını) cesaretlendirmiş ve Moğolların karşısında durulmaz veya Moğollar yenilemez fikrinin bir safсата olduğunu onlara göstermiştir".¹¹

Hulagu'nun güçleri Bağdat'ı yerle bir edip Halifesi El-Musta'sım öldürdükten sonra Abbasi Devletinin toprakları merkezi Moğolistan'da olan Moğol Hanın mülkleri arasına katıldığı gibi Moğollar Fırat nehrinin Güney-Batısına düşen toprakları da tehdit etmeğe başladılar. Hulagu için fetih sırası Mısır ile topraklarını zaten istila etmiş bulunduğu Suriye'ye gelmişti. Şayet kardeşi Mengü (Möngke)'nün ölümünden olmasaydı bu büyük felaket de gerçekleşecekti. "Fakat Allah korudu." Hulagu, bir buçuk yıllık bir istirahattan sonra, Moğolların Batıya yönelik son hamlelerini gerçekleştirmek için Azerbaycan'dan hareket etti. Ancak hamlesi Meyyafarikin önlerinde sekteye uğradı ve şehri almadan önce de büyük kayıplar verdi. "Şayet açlık olmasaydı Moğollar şehri fethedemezlerdi".¹²

Meyyafarikin'in Muhasarası ve Moğollar İlemüttetiklerinin Eline Düşüşü

Başvurduğumuz Tarih kitapları ile Coğrafya lügatlerinde "Meyyafarikin" şehrinin Irak'ın kuzeyine düşen antik kentlerden biri olduğu yazılıdır. Hatta kentin tarihi Hazreti İsa'nın (Allah'ın salât ve selâmı onun ve Peygamber efendimiz üzerine olsun) vefatından önce başlar. Kenti yüksek bir sur çevrelemekte idi. Sur kayalardan inşa edilmiş idi. Çok sağlam iki kalesi olup devrin muasır tarihçisi olan İbn El-Esir burayı "Bizans'ın eski kalelerinden fetih edilemez sağlam bir kale" şeklinde ifade etmiştir.¹³ 'Nüzhetü'l-Kulub'un yazarı, Meyyafarikin'in "Diyar-ı Reabi'a'da dördüncü

11 Muhammed El-Kamil'in Moğollar'ı durdurmak için ilk girişimi Hicri 656/Miladi 1258 yılının başlarında Bağdat'da Halife'ye yardımcı olacak ufak bir askeri güç göndermesiyle başlar. 'Ayn-Calut savaşı ise Hicri 658 yılının Ramazan/Miladi 1260 yılının Eylül ayında vuku buldu. Moğolların Muhammed El-Kamil ile doğrudan bir savaşa girmeleri de, anladığımız kadarıyla, Hicri 656/Miladi 1258 yılının ikinci yarısının başlarında vuku bulmuştur.

12 İbn El-İbri, "Tarihi muhtasar el-düvel" (Devletler Muhtasar Tarihi), s. 280. Bu kaynak hakkında bakınız Bibliyografya No. 10.

13 İbn El-Esir, "El-Kamil fi't-tarih", cilt VII, s. 92. Bu kaynak hakkında bakınız Bibliyografya No. 1.

iklime düşen.... havası güzel ve meyvesi bol büyük bir şehir” olduğunu söyler.¹⁴ Fakat ‘*Hududü'l Âlem*’ kitabının yazarı ise Ermenistan ile Kuzey Mezopotamya arasına düşen bir şehir olduğunu zikreder.¹⁵ Orta çağlardaki adının ise gayr-i İslami olduğu anlaşılmaktadır. Süryanice ve Yunanca kitaplarda Meyyafarikin şehrinin adının Ermenicede “Nephugard” Süryanicede “Maifarka” olduğu yazılıdır.¹⁶ Ortaçağ Batı Hıristiyan Dünyasında da “Martyropolis” (Şehitler Şehri) olarak bilinmekte idi.¹⁷

Meyyafarikin ve civarına Eyyubi El-Melik Muhammed el-Kamil bin Şahabeddin Gazi b. el-Melik el-Adil¹⁸ hüküm etmekte idi. Şehir ve civarı ilkin Moğolların bir nevi vilayeti olarak ilan edilmişti. Ancak Abbasi Hilafetinin ortadan kaldırılması gibi ciddi bir durum ortaya çıkınca onlara bağlılıklarını reddedip hilafete yardımcı olmak üzere bir süvari taburu gönderdiler. Fakat Moğollar ve müttefikleri Bağdat’ı işgallerinde seri davrandılar. Tabur “Beşiriye” denilen mevkiden geri döndü.¹⁹ Bunun üzerine Muhammed el-Kamil, yanında bulunan Moğol elçilerin, öldürdü ve

14 El-Kazvini, “Nüzhetü'l-kulub”, s. 105. Bu kaynak hakkında bakınız Bibliyografya No. 14.

15 Anonim, “Hududu'l-alem”, s. 142. Bu kaynak hakkında bakınız Bibliyografya No. 16.

16 El-Cuzcani, “Tabaqat-i Nasiri”, İngilizce çevirisi, cilt II, s. 1270, dipnot 9. Bu kaynak hakkında bakınız Bibliyografya No. 3. Bu önemli kitabın editörü ve mütercimi Yakut El-Hamevi'nin meşhur “Mu'cemü'l-büldan” eserinin V. cildinden (s. 235-238) alıntılar yapmışlardır. Bu kaynak hakkında bakınız Bibliyografya No. 18.

17 Bu adla çağrılmasının sebebi hakkında bakınız Yakut El-Hamavi, “Mu'cemü'l-büldan”, cilt V, s. 235-238.

18 Şahabeddin Gazi, Hicri 644/Miladi 1246 yılında vefat etti. Yerine oğlu Muhammed El-Kamil Meyyafarikin hükümdarı oldu (Hicri 644-658/Miladi 1246-1260). Bu şehrin ve civarının hükümdarı Moğol otoritesini kabul ettiler. Zira Müslüman hükümdarlardan hiç biri yalnız başına bu korkunç gücün karşısına dikecek bir orduya sahip değildi. Dolayısıyla kendisi (Muhammed El-kamil) bizzat Moğol başkentine gitti ve orada Hanları ile görüştü. Han'ın kuvvetlerinin ülkesine girmemesini sağlaması hususunda bir anlaşmaya vardı. Onlar ile barış içinde yaşadı. Vakta ki Moğollar Bağdat’ı tehdit ettiler, Moğollar’ın deyimiyle teslim alınana kadar onlar ile savaştı. Bakınız Carpin, Jean de plan, "Histoire des mongols. Editions Franciscaines Paris", s. 2. Bu önemli eser hakkında malumat için bakınız Bibliyografya no. 20. Muhammed El-Kamil'in Moğolistan'a seferi hakkında ise bakınız El-Cuzcani, “Tabaqat-i Nasiri”, cilt II, s. 200-201, İngilizce çevirisi, cilt II, s. 1265. İngilizce çevirisinin aynı cilt ve sahifede ki dipnot 2’de meşhur bir tarihçiden naklen Muhammed El-Kamil'in Moğol başkentine giden ilk Müslüman hükümdar olduğu yazılıdır. Reşideddin “Cami' el-tevarih”, cilt II, s. 227; Arapça çevirisi, cilt II, s. 322. İbn El-İbri, “Tarihi muhtasar el-düvel”, s. 277. Şahabeddin Gazi'nin takva ve dindarlığı hakkında bakınız Sıbt İbn El-Cebzi, “Mir'atu'z-zaman”, cilt VIII, 644 yılı hadiseleri.

19 Beşiriye Dicle nehri yakınlarında bir yerin adı olup burada Baycu-Noyan komutasında ki Moğol orduları ile Küçük El-Devadar komutasında ki Halifenin orduları arasında bir savaş vuku buldu. Bu savaşta Halife'nin orduları yenildi ve bu yenilginin neticesinde Abbasi Devletine son verildi ve son halifeleri El-Musta'sim katledildi. Bu köy hakkında bakınız Reşideddin, “Cami' el-tevarih”, cilt II, s. 709; Vassaf El-Hazre, "Tarih-i Vassaf", s. 25. Bu kaynak hakkında bilgi için bakınız Bibliyografya No. 17.

Moğolları karşılamak için hazırlandı. Moğolların şehri almalarının Bağdat'ı aldıkları kadar kolay olmayacağına dair kendi kendine söz verdi.

Her ne kadar tarih kaynakları konumuzu teşkil eden “Meyyafarikin” şehrinin ve halkının Moğollar tarafından muhasara altına alındığı tarih hakkında birleşemiyorlarsa da tüm karineler ve tarihi hadiseler, bunun büyük bir ihtimal H. 656/M. 1258 yılının ikinci yarısına rastlandığına delalet etmektedir. Meyyafarikin'i ilk muhasara eden Moğol kuvvetlerinin başında Hulagu'nun komutanlarından İlga-Noyan adında biri bulunuyordu. Öncü kuvvetlerin ve akabinde de (asıl) kuvvetlerin Hulagu'nun oğlu komutasında bunlara katıldıklarını görüyoruz.

Bu Moğol taburu, şehir halkına zarar verecek güce veya askeri bir operasyonu gerçekleştirecek kapasiteye sahip değildi. Aksine şehir halkının avantajlı bir durumda olduklarını muasır Suriye Tarihçisi Ebu-Şame'nin şu sözlerinden anlıyoruz: “Meyyafarikin Beyi (yani Sahibi) el-Kamil b. Şehabeddin Gazi b. el-‘Adil -Allah ona zaferinde yardımcı olsun- onları (yani Moğolları) şehri muhasara ettiklerinde perişan etti...”²⁰ Bu Moğol taburu sindirildiği halde ilave Moğol kuvvetleri ve Bedre'ddin Lü'lü gibi Müslüman müttefikleri gelene kadar Muhammed el-Kamil'i muhasara altında tutmaya devam ettiler.²¹

Bunu, şehir halkının elindeki yiyecek stoklarının azalması ve aralarında hastalıkların yayılması takip etti. Bu durum H. 657/M. 1259 yılının son aylarına kadar devam etti. Bu arada Şam'a doğru geri kalan kuvvetlerinin başında yol alan Hulagu'nun İlka Noyan'a katılmaları ve onu desteklemeleri için bazı Moğol kumandanlarına mektuplar yazdığını görüyoruz.²²

20 El-Şame, “Teracim ricali el-karneyn el-sadis ve el-sabi”, s. 201. Bu kaynak hakkında bakınız Bibliyografya No. 9.

21 Bu Müslüman hükümdarın, Moğollara boyun eğmesi ve hatta Müslüman kardeşlerine karşı onlara hizmette devam etmesi hakkında bakınız Sa'd el-Ğamdi, “Sukût el-devle el-‘Abbasiyye”, s. 357-360 ve bu kitabın dipnotlarında zikredilen kaynaklar.

22 Moğolların Suriye topraklarını istila etmesi üzerine Müslümanların yazdığı muasır bir çok eserlerin yanında Hıristiyanların yazdıkları (örneğin El-Mekin Georges, “Ahbar El-Eyyubiyin”, s. 171 vd.) eserlerde de vardır: Bu kaynak hakkında malumat için bakınız Bibliyografya No. 11; Ebu Şame, “Teracim ricali el-karneyn el-sadis ve el-sabi” Hicri 657 yılından 659 yılına kadar. İbn el-‘İbri, “Tarihi muhtasari el-düvel”, s. 277 vd.; İbn El-Futi, “El-havadis el-cami'a ve el-teracibu el-nafi'a fi mie el-sabi'a”, s. 341 vd.: bu kaynak hakkında bilgi için bakınız Bibliyografya No. 13. Reşideddin, “Cami' el-tevarih”, c. 2, s. 718 vd. Daha bir çok kaynaklardan başka bu istilayı dönem dönem anlatan Suriyeli tarihçiler vardır, örneğin: Ebu el-Fida', “El-muhtasar fi ahbar el-beşer”: bakınız Bibliyografya No. 12. İbn Kesir, “El-bidaye ve el-nihaye”: bakınız Bibliyografya No. 15. El-Zehebi, “El-‘iber fi ahbar min ğabar”; aynı yazar, “Düvel El-İslam”: bu iki kaynak hakkında bakınız Bibliyografya No. 7. El-Yunini, “Zeyli Mirat el-zaman”, Hicri 657-658 yılları olayları: bu kaynak hakkında bilgi için bakınız Bibliyografya No. 19.

Hulagu'nun oğlu Yeşmut ile Sontay Noyan komutasında sevk edilen bu yeni Moğol kuvvetleri Meyyafarikin'e yaklaştıklarında, komutanları Moğolların düşmanlarını fethedilmesi güç kalelerinden çıkartmak için her zaman takip ettikleri kaypak yola ve hileye başvurdu. Muhammed el-Kamil'e bir elçi gönderip kendilerine kaleyi teslim edip itaat ettiği takdirde can ve mal güvenliği vaadinde bulundu. Burada sözü Eyyubi beyinin verdiği cevabı çok güzel bir ifadeyle bize aktaran Reşideddin'e bırakalım: *Sizin sözünüze güvenmeyen bir beyden soğuk demiri dövmesini ve olanaksızın gerçekleşebileceğine inanmasını beklemeyin. Gerçekten de ben sizin tatlı dilinize kanmayacağım. Moğol askerine kendimi teslim etmeyeceğim, son nefesime kadar kılıcım elimde savaşağım. Hurşah²³, Halife²⁴, Hüsameddin bin 'Akka²⁵ ve Erbil beyi Taceddin'i²⁶ yalan sözlerle ve güvenilmez anlaşmalarla kandıran dönek birinin oğluna güven olmaz. El-Melik Nasıreddin sözünüze güvenip size gelmişti, ama sonunda her zamanki (menfur) akıbete uğradı.²⁷ Ben sizin sözünüze güvenirsem ben de onların uğradığı akıbete uğrarım.²⁸*

Muhammed Kamil Moğollara verdiği bu yanıtlar ile onların ucuz vaatler ve yalanlara başvurarak aldıkları Hurşah'ın kalesi, Hüsameddin'in Akka'da ki kaleleri ve Bağdat şehri gibi kendi memleketini de almalarının o kadar basit ve kolay olmayacağını, savaşın kanlarını dökmeleri gerektiğini anlatmak istiyordu. Ondan sonra da onları karşılamaya hazırlandı. Bu konuda İbn el-'İbri şunu yazıyor : "...Moğol askerleri Yeşmut b. Hulagu komutasında onu hazırlıksız yakaladılar ve şehri kuşattılar. Bir gece ve gündüz çalışan Moğollar şehrin etrafında bir sur inşa edip derin bir çukur

23 Hurşah'ın Hulagu'ya teslim olması hakkında bkz. Hulagu'ya bu seferinde eşlik eden tarihçi 'Ala'ed-din 'Ata Melik El-Cüveyni, "Tarihi Cihan Guşa", c. 3, s. 259 vd.: Farsça olan bu önemli kaynak hakkında bakınız Bibliyografya No. 4.

24 Hulagu ile son 'Abbasi halifeleri arasındaki yazışmalar, bu konuda kaynakların neler yazdıkları ve El-Mu'tasim'in teslim olması hakkında bkz. Sa'd El-Ghamdi, "Sukût el-devle el-'Abbasiyye", bilhassa s. 239-294.

25 Hüsameddin b. 'Akka hakkında daha fazla bilgi için bkz. Sa'd El-Ghamdi, "Sukût el-devle el-'Abbasiyye", s. 292-294.

26 Taceddin Ebu'l-Me'ali Muhammed bin El-Salaya El-'Alevi, Moğol istilası sırasında Erbil ve civarında hükmediyordu. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. El-Mekin Georges, "Ahbar El-Eyyubiyyin", s. 167; Reşideddin, "Cami' el-tevarih", c. 2, s. 716, Arapça çevirisi, c. 2, s. 298-299; İbn El-Futi, "El-havadis el-cami'a", s. 237.

27 Reşideddin burada gerçekten uzaklaşmıştır. "Ayn Calut" savaşı henüz vuku bulmamıştı. Bu savaş H. 27 Ramazan 657/M. 3 Eylül 1260'ta vuku bulmuştur. Bilindiği üzere Nasır H. 658 yılının Şevval/M. 1260 yılının Eylül ayı sonunda öldürülmüştür. Dolayısıyla El-Mekin El-Georges'in ("Ahbar El-Eyyubiyyin", s. 167) verdiği bilgi daha doğrudur. Olaylar da bunu doğrulamaktadır. Zira Muhammed El-Kamil'in kesik başı Suriye şehirlerinde teşhir edildiğinde El-Nasır henüz hayatta idi.

28 Bu konu hakkında bakınız Reşideddin, "Cami' el-tevarih", c. 2, s. 725.

kazdılar. Sonra da surun üzerine mancınıklar yerleştirip savaşa başladılar. İki taraf böylece korkunç bir savaş sürecine girdi.”²⁹

Bu Eyyubi Beyi, Moğolların karşısında bir buçuk yıldan fazla direndi ve onlara büyük kayıplar verdirdi. “Noyan”³⁰ rütbesini taşıyan büyük bir komutanda öldürülenlerin başında idi. Büyük bir cesaretle bu kadar uzun süre bu şehir halkının dayanmalarının ve istilacı güçlere büyük kayıplar verdirmelerinin sebeplerini kendi kendimize sorduğumuzda yanıtımızı kanımca aşağıda belirtilen bir kaç noktada buluruz:

I-Şehrin Beyi (Muhammed el-Kamil) savaşını halkını ve vatanını istila eden güçlere karşı ilan ettiğine tamamen inanan ve şehitlik mertebesine ermeye kendini adayan biri idi. Amacı sadece şehit olmaktı. Yoksa zannedildiği gibi yalnız başına Moğollara karşı bir zafer kazanmak değildi. İşte bu emel ve arzu baştan beri askerlerin fikirlerinin temelini teşkil ediyordu. İçinde bulunduğumuz bu yirminci asrın sonunda bir savaş halinde hiç bir kimsenin günümüz Moğolistan Cumhuriyetinin Sovyetler Birliği askerlerine karşı bir zafer kazanacak güce sahip olduğu kanısına kapılacağına inanmıyorum. Bu Eyyubi Beyinin de elinde bulunan kısıtlı imkânlar ve savaş malzemesiyle yalnız başına Büyük Moğol İmparatorluğu karşısında savaşı kazanması olanaksızdı. Şayet bu kahramanlığının arkasında Hulagu’yu yenme amacının yattığını söyleyecek olursak hem kendimizi kandırılmış hem de onu büyüklük taslamakla suçlamış oluruz. Moğollar güçlerini, bu küçük şehre varmadan önce kendinden önceki kralların tahtlarını nasıl param parça ettiklerini sadece krallıkları ve devletleri değil de imparatorlukları yerle bir ettiklerini bilen biri sadece şehitlik mertebesine erişme gayesi güden yanındaki savaşçıları için en iyi yol “son nefesime kadar kılıcımı sallayacağım” diyerek savaşmaktı.³¹

II. Bir kişinin bu direnişinde halkının da yanında yer alması dehşet verici bir şey değildir. Bu savaş dini bir coşkunun örneğidir. Aile özlemini ve vatanlarını korumak, beylerinin arkasında durmalarının en büyük nedenidir. Neden olmasın ki! O, arkasında duran ve kendisini destekleyen adamlardan malını, yiyeceğini, giyeceğini veya şehrin hazinesindekileri esirgememe yolunu seçmiş ve bunu şu şekilde ilan etmiştir. "Gerçektende ben sizden hazinelerdeki altın, gümüş ve hububatı esirgemeyeceğim. Ben onların hepsini gözlerinizin önünde cömertçe dağıtacağım bu dağıtımda öncelik muhtaçlara verilecektir. Allah’a şükür ben El-Musta’sım gibi dirhem ve dinara köle değilim, o bunu başıyla ödemiştir [Abbasi Halifesi El-

29 İbn El-İbri, “Tarihi muhtasar el-düvel”, s. 277.

30 Bu “Navri El-Gürçi” adında Hıristiyan bir kumandan idi. Bkz. Dipnot 34.

31 Reşideddin, “Cami’el-tevarih”, c.2, s.725.

Musta'sım (1242–58). Hulagu bu son halifeyi Moğolların Bağdat'ı yağması sırasında Bağdat'ta öldürttü.] Bağdat'ın düşmesi onun cimriliği ve para hırsı yüzündendir.³² Biz burada aktarılan darb-ı mesellerin en güzel örneğini görüyoruz. Tarih kaynaklarımızın bize aktardığı bu darb-ı mesel, görülmemiş bir kahramanlığın ve fevkalâde bir cesaretin örneğini veren bir şehir halkının direnişlerini ve müdafilerin en büyükleri olan Anber el-Habeşi ile savaş ve kader arkadaşı Seyfettin Lukbeli gibi iki büyük kahramanı bize anlatmaktadır.³³ Bu iki adam ölüme meydan okuyup Allah yolunda en büyük mücadeleyi verdiler. Kaynaklarımıza göre bu iki kahraman şehrin dışına çıkıp Moğollarla çarpışmışlar ve onlara kayıplar verdirmişlerdir. Her dışarı çıkışlarında düşmanın ön civarında atlılarından öldürmüşlerdir. Dördüncü hasat gününün kurbanı, büyük bir komutandı. Navri el-Gürce adındaki bu (Moğol) komutanı arkadaşlarının intikamını almak için meydana çıktı ama kendi mezarını kazdı. Navri'yi de diğer arkadaşlarının yanına mezara gönderdiler.³⁴ Kahramanlarımız kaleye dönmek üzere iken burçlarda dizilmiş şehir halkının desteğiyle yeniden savaşmak zorunda kaldılar.

III. Şehir alınması olanaksız bir sağlamlığa sahipti. Muhkem bir yerde kurulmuş olan Meyyafarikin ayrıca yüksek ve sağlam surlarla çevrilmiş olmanın avantajını taşıyordu. Bu durum şehrin savunmasını kolaylaştırıyor ve onu savunanlara yanlarında yiyecek ve içecek bulunduğu sürece düşmana karşı direnme gücü sağlıyordu. Gerçekten de şehirde yiyecek ve içecek ne kadar savunucularının teslim olmadıklarını göreceğiz. Halk şehri çok sağlam ve dayanıklı olduğu anlaşılan bir tek mancınıkla savunuyordu. Her fırlatmada taşlar birçok kişiyi öldürebiliyor ve düşmanın şehri almalarına olanak vermiyordu. Düşman ne yapacağını bilmiyor eli kolu bağlı şaşkın bekliyordu.³⁵

Bu güç karşısında düşman ne yapacağını düşünmeye başladı. Düşünceleri onları Müslüman müttefiklerinden biriyle danışmaya sürükledi. Bu kişi Musul beyi Bedreddin Lü'lü idi. Bu Müslüman müttefikin Moğol efendilerine çok bağlı olduğu anlaşılmaktadır.³⁶ Zira doksan altı yaşında

32 Reşideddin, "Cami'el-tevarih", c.2, s.725; İbn El-İbri, "Tarihi muhtasar el-düvel", s.277

33 El-Curcani, bazı yerlerde "Tabagati Nasırı", c.2, s.1272.

34 Anladığımız kadarıyla bu kumandan Gürcü olup Hıristiyanlardan oluşan bir orduya kumanda ediyordu. Bu konu ve bu Hıristiyanların ne derecede Moğol istilasına katıldıkları daha geniş bir şekilde ele alınması hakkında bakınız Sa'd El-Ghamdi, "Sukût el-devle el-'Abbasiye", s.318-323.

35 Reşideddin, "Cami'el-tevarih", c.2, s.726.

36 Büyük bir ordu ve belki de her şeyi ile Moğollara katıldı. Ordusunu, Irak ve Bağdat'a karşı savaşan Hulagu'nun ordusuna katılmak üzere oğlu El-Salih İsmâ'il'in komutasına verdi. Erbil şehrinin işgalinde Moğollar zayıf düştüğünde işgali onların yerine devam ettirdi. Bakınız Sa'd El-Ghamdi, "Sukût el-devle el-'Abbasiye", s.357-360 ve bu sahifelerin dipnotlarında

olan bu yaşlı (bunak) adam bir an olsun Müslüman kardeşlerinin, hatta iyi kalpliliği, takvası, zahitliği, dindarlığı ve elleriyle çalışarak kazandığını yediği gerçeği üzerinde tarihçilerin birleştiği Muhammed el-Kamil gibi bir Müslüman'ın katliamında Moğollar ile işbirliği yapmakta hiç tereddüt etmedi. Bedreddin, mancınık yapmada son derece mahir bir adamını (Moğollara) gönderdi. Bu mahir adam, şehir halkının mancığının karşısında yüksek bir mancınık yaptı. Son derece dikkatli ve ölçülü yaptığı bu mancığının attığı taşlar ile şehir halkının mancınıklarıyla fırlattığı taşları havada birbirlerine isabet edip parçalanıyorlardı. Halk bu iki mancığının ustalarına hayran kalmışlardı. Ama sonunda şehir halkı düşmanlarının bu silahını susturabildiler. Silahın çatalı ya atılan alevli bir neftin isabet etmesiyle yandı, veyahut da şehir halkı, gece baskın yapıp onu yaktılar. Böylece bu silah düşmanın elinden çıkmış oldu.³⁷

Kardeşinin ölüm haberi üzerine Şam'dan Doğuya dönen Hulagu yolun üzerindeki yerleri yakıp yıktı.³⁸ Anladığımız kadarıyla bu Moğol hükümdarı oğlunun Meyyafarikin'e karşı askeri operasyonunda muvaffak olmadığı haberini alır ve Arkto Noyan³⁹ komutasında bir takviye gücü gönderir ve kendisine daha önce olduğu gibi askerlerini ölüm tehlikesiyle karşı karşıya bırakmamak için şehir halkıyla çarpışmaktan kaçınmasını emreder. Dolayısıyla Hulagu, "*El-havadis el-cami'a*" müellifinin yazdığının aksine şehrin güç kullanılarak alınmasının imkânsız olduğu bilincindedir.⁴⁰ Verilen emirler gereğince şehir halkı her taraftan muhasara altına alınacak ve yiyecek stokları bitip hayvanları telef ve halkı ölene kadar şehre hiç bir şeyin girip çıkmasına izin verilmeyecektir. Meyyafarikin halkını teslim alabilmek için Moğolların tek kozu bu idi.⁴¹

zikredilen önemli kaynaklar. Reşideddin, "Cami'el-tevarih", c.2, s.726, Arapça çevirisi, c.2, s.299.

37 Reşideddin, "Cami'el-tevarih", c.2, s.726, Arapça Çevirisi, c.2, s.320-321 b; İbn El-'Arabî, "Tarihi muhtasar el-düvel", s.277.

38 Haleb'in muhasarası ve düşüşü hakkında bakınız Ebu Şame, "Teracim ricali el-karnenyn el-sadis ve el-sabi", s.203; Reşideddin, "Cami'el-tevarih", c.2, s.719-720; İbn El-Fida, "Muhtasar tarihi el-beşer", c.3, H.657/M. 1259 ve müteakip yılların olayları. El-Cüveyni, "Zeyli miratu el-zaman", Birinci bölüm, H. 657-658/M. 1259-1260 yılları olayları için bilhassa c.1, s.349 ve devamı.

39 Bu kumandanın Moğol saldırısından üçüncü ve sonuncusunda büyük bir payı vardır. Onun hakkında bilgi için bakınız El-Mekin Georges, "Ahbar El-Eyyubiyin", s.167, Reşideddin, "Cami'el-tevarih", c.2, s.710, 716, 719, 726; Benakti, "Tarihi Benakti", s. 418-421 (Bu kaynak hakkında bilgi için bakınız Bibliografya no.2) ; Hovand Emir, "Tarihi Habib El Siyer", c.3, s.99 (Bu kaynak hakkında bilgi için bakınız Bibliografya no. 6).

40 İbn El-Futi "*El-havadis el-cami'a*", s.340; İbn Kesir, "El-bidaye ve el-nihaye", c.13, s.215. Gerçek şu ki Yeşmut bin Hulagu, zorla ve güç kullanarak Muhammed El-Kamil'in şehrini aldı.

41 İbn El-'İbri "Halkın şehre giriş ve çıkışları yasaklandı," diye yazar, "Tarihi muhtasar el-

Görüldüğü kadarıyla bu muhafazada en yetkili komutan Hulagu'nun oğlu Yeşmut olup (Arkto Noyan), kaynaklarımızın yazdığına göre öncü kuvvetlerin başında bulunan İlka Noyan'a yardımcı olmak üzere gönderilmiştir. Moğol hükümdarı şehrin güç kullanarak almanın mümkün olmadığını anlamış olacak ki İlka Noyan'ı şehrin muhasara altında tutmaya terk edip kendisi ordusuyla şehir teslim olduğunda geri çağırabilecek uzaklıktaki yerlere akınlar yaptı.⁴²

Meyyafarikin'in Düşüşü

Bir buçuk yıldan fazla devam eden muhasaranın sonunda şehrin zahire ve yiyecek stokları tükendi ve hayvanlara yem kalmadı. Halk ellerine geçen ve ellerinde bulunan her şeyi kökünden kuruttu. Şehir yüksek surların içinde kıtlıkla karşı karşıya kaldı. Halk artık leş yiyor, kan içiyordu; kedi, köpek ve fare etleri yiyordu. Dayanılmaz hadde ulaşan şiddetli açlık ve öldürücü kıtlık bazen halkı insan eti yemeye zorluyordu. Anne oğlunu, baba çocuğunu, çocuklar anne ve babalarını yer hale gelmişlerdi.⁴³

Bunun kaçınılmaz neticesi, insanlar arasında hastalıkların yayılması ve Muhammed el-Kamil'in şehrinin semalarının ölüm bulutlarının kaplaması oldu. Semalarında veba bulutları yükselen Meyyafarikin halkının kaderin pençesinden kurtulmalarına artık imkân yoktu. İnsanlar ardı ardına sokaklarda, dükkânlarda, evlerde ve her yerde toplu hallerde ölüyorlardı. "...Zira onlar artık açlıktan helak olmuş ölüyorlardı. Bu böyle olmasaydı Moğollar şehri alamazlardı..."⁴⁴

İki kahramanın durumuna gelince, onlar atlarına yem yedirttikten sonra kestiler ve arkadaşlarıyla birlikte etlerini yiyip bitirdiler. Daha sonra dışarı çıkıp şehit olana kadar düşmanla savaşmaya karar verdiler. Ancak Muhammed el-Kamil onlara mani oldu. Bu arada yaşayan ölüleri andıran geriye kalanlardan bazıları, Moğol emirine, anladığımız kadarıyla gizlice bir mektup gönderip aman dilediler ve şunu dile getirdiler: "... Artık şehirde savaşacak güce sahip hiç kimse kalmadı. Geriye ancak ruhları yaşıyor ama; cesetleri ölü birkaç kişi kaldı. Şu anda askerler hücumla geçerse karşılığında dikilip savaşacak güce sahip bir tek mahlûk (şehirde) yoktur."⁴⁵

düvel", s.277.

42 Ebu El-Fida, "Tarihi muhtasar fi ahbari el-beşer", c.3, s.203.

43 Bakınız Reşideddin, "Cami'el-tevarih", c.2, s.727.

44 Bu "Navri El-Gürçi" adında Hıristiyan bir kumandan idi. Bkz. Dipnot 34.

45 Anlaşıldığına göre Moğollar ile temasa geçenler Hıristiyan kişilerdi. Şehirde birçok Hıristiyanlar yaşıyor ve dini açıdan şehrin durumuna değişik bakış açıları vardı. Konumuz ile ilgili kaynaklarda zikredildiğine göre Moğollar şehri teslim alıp yıkmadan önce hayatta kalanların sayısı 70 ila 80 kişi arasında değişmekte idi. Bakınız Reşideddin, "Cami' el-tevarih", c. 2, s. 727; Hovand Emir, "Habib El-Siyer", c. 3, s. 99.

Yeşmut bu haberin doğruluğunu tenkit için bizzat Arkto Noyan'ın kendisini elçi olarak gönderdi. Haberin doğruluğu kısa zamanda kesinlik kazandı. Arkto askerleriyle şehre girdi ve gerçekten de karşı koyacak güçte kimseyi bulamadı. Kımıldayacak gücü kalanlar Moğolların ve Moğollara tabi Bedrettin Lü'lü' gibi Müslümanların kılıçlarından kurtulabilmek için ya bir mağaraya, ya bir kilere veya sığınacak her hangi bir delik aramak üzere sağa sola kaçtılar. Ama kaçış nereye, kaçanlara sığınacak yer nerede? Arkto ve askerleri geriye kalan bir avuç insanı da yok etmek için geldiler. Bu arada iki Müslüman süvari dışarı çıkıp Moğollarla amansız bir savaşa giriştiler. Moğolların birçoğunu kılıçtan geçirdiler ama gittikçe sayıları artan akıncı askerler etraflarını sardılar. İki savaşçı süvari bir damın üzerine çıkıp düşman askerlerinin birçoğunu oklarıyla yere serdiler. Daha sonra damdan inip kılıçlarıyla kırılana kadar savaşa devam ettiler. Kılıçları kırılan iki savaşçının üzerine Moğollar çullandılar ve onları şehit düşürdüler. Allah onlara ve Meyyafarikin'in tüm şehitlerine rahmet eyleye.

İstilacı Moğollar, uzun bir muhasaradan sonra böylece şehri ele geçirdiler. Şehir halkı fevkalade büyük acılar içinde kıvrıldılar. Felaketler o kadar şiddetlendi ki sonunda hepsini şehit etti. Ebu'l-Fida şöyle diyor: "...Hicri 658/Miladi 1260 yılında Tatarlar (yani burada ki anlamıyla Moğollar) Meyyafarikin'i kuşattılar ve halkını iki yıl kuşatma altında tuttular. Öyle ki yiyecek stokları tükendi ve halk hastalıktan ve kıtalden kırıldı. Şehrin sahibi El-Melik el-Kamil Muhammed bin el-Melik el-Muzaffer Şahabeddin Gazi bin el-Melik el-'Adil Ebi Bekr bin Eyyub sabır ve sebatla tüm güçlüklerle göğüs gerdi. Yanındakiler savaştan bitap düştüler..."⁴⁶

Ebu Şame diyor ki: El-Kamil Muhammed bu savaşın karşısında bir buçuk yıldan fazla sabretti.⁴⁷ Bu konuda Reşideddin de şöyle diyor: "Moğollar şehre girdiklerinde hemen hemen tüm halkını ölü buldular. Vücutları yerlere yığılmış biri birilerinin üzerine istif edilmişlerdi. Şehirde geriye sadece evlerde gizlenen yarı ölü yetmiş kişi kalmıştı..."⁴⁸

Meyyafarikin Meliki (Hâkimi) Muhammed El-Kamil'in Akıbeti

Moğollar Meyyafarikin'i ele geçirdikten hemen sonra El-Melik Muhammed ve kardeşini esir aldılar.⁴⁹ Daha sonra onları Fırat nehri

46 Ebu El-Fida, "Tarihi muhtasar fi ahbari el-beşer", c. 3, s. 203; Ebu Şame, "Teracim ricali el-karneyn el-sadis ve el-sabi", (s. 201) adlı eserinde Moğolların bu şehri H. 658/M. 1260 yılı olayları sırasında aldıklarını yazar. Reşideddin, "Cami' el-tevarih" (c. 2, s. 727) bunun H. 657/M. 1259 yılında vuku bulduğunu söyler ise de bize göre yanlıştır.

47 Ebu Şame, "Teracim ricali el-karneyn el-sadis ve el-sabi", s. 201.

48 Reşideddin, "Cami' el-tevarih", c. 2, s. 727

49 Muhammed El-Kamil'in kardeşi Eyyubi Emiri Ömer babalarının yönetimi zamanında H.

üzerinde ki Tel-Beşir kasabasında yaşayan babalarına gönderdiler.⁵⁰ Diğer taraftan bazı kaynaklar bu konuda değişik fikirler ileri sürmektedirler. Şöyle ki Hulagu, Muhammed El-Kamil'in "lime lime doğranmasını" emreder. "Vücudundan lokma lokma et kesip ağzına koydular. Sonunda Hicri 657/ Miladi 1259 yılında öldü."⁵¹ "Ancak İbn el-İbri bu iğrenç ölümden veya bu dramatik olayın bu şekilde iğrenç tasvirinden bahsetmemektedir. İbn el-İbri sadece "(Meyyafarikin'in) sahibi EL-Eşrefi öldürdüklerini ve daha sonra Hulagu'nun onun katlinden nedamet duyduğunu" zikretmektedir.⁵²

Burada bizi ilgilendiren şudur: Neden Hulagu bu mücahit Eyyubi emirini katletmekten pişmanlık duymuştur? Herhalde Hulagu eline düşen her emirin veya mesulün kendi emellerine, bilhassa misyonunun bir parçası olarak Moğolların Batıya yani Mısır topraklarına yapacakları hamleleri çerçevesinde geriye kalan müstakbel fetihlerinde, hizmet edeceğini ümit ediyordu. Öte yandan bu emirin katledilmesi en azından böyle bir zamanda hiçbir çıkarına da hizmet etmediği gibi, aksine bir bulut gibi devletlerini kurucusu ve şan ve şereflerinin hamisi Cengiz Han'ın evlatları üzerine çöktü. Yeni bir hanın Moğol tahtına oturması gerçekleşmedi. Kendi halkları ve onlar için amansızca mücadele edenler yakın bir zamanda hükümleri altına girmesi beklenen toprakların işgali için Moğolların emellerine hizmet etmediler.

Eyyubilerin ileri gelenlerinden Şam hükümdarı el-Nasır Yusuf'a⁵³ olduğu gibi, Hulagu bu Eyyubi hükümdarının katli için, büyük bir ihtimalle öldürülmesi kaçınılmaz olsa dahi, karar vermede acele ettiğini anladı.

Büyük bir ihtimalle Hulagu'nun acele etmesinin sebebi El-Kamil'e duyduğu, iki yıl süren kuşatmada kuvvetlerine verdimiş olduğu kayıplardan kaynaklanan içindeki kin ve nefret idi. Hulagu siniri geçtikten sonra pişman oldu, ama son pişmanlık fayda vermedi. Hulagu'nun Muhammed el-Kamil'in adamlarından 'Abdullah adında birini kullanıp efendisini arkadan vurdurmayı ve böylece Moğol boyunduruğu altına almayı sağladığını görüyoruz. Şehit Muhammed el-Kamil'e gelince başı kesildi ve teşhir edilmek üzere Şam şehrine götürüldü. Bu konuda Ebu'l-Fida şunları yazıyor:

642/M. 1244 yılında öldürüldü. Muhammed El-Kamil ile birlikte öldürülen bu ikinci kardeşin ismine başvurduğum hiçbir kaynakta rastlayamadım.

50 Tel Beşir eski Yunan kalelerinden biri olup Halep'in kuzeyinde yer almaktadır. Halep'ten pek uzak olmayan ve surlar ile çevrili bu şehirde Hristiyan dinine mensup Ermeniler çoğunluktadırlar. Bakınız Yakut El-Hamevi, "Mu'cem el-büldan", c. 2, s. 40.

51 Burada vuku bulan olayın vuku buluş tarihi üzerinde bir görüş ayrılığı vardır. Belki de H. 658/M. 1260 demek istemiştir. Reşideddin, "Habib El-Siyer", c. 3, s. 99. Bakınız dipnot 27

52 İbn El-İbri, "Tarihi muhtasar el-düvel", s. 278.

53 El-Nasır'ın öldürülmesi hakkında görgü tanıklarının verdikleri geniş bilgi için bakınız İbn El-İbri, "Tarihi muhtasar el-düvel", s. 280.

“...Tatarlar (şüphesiz burada kastettiği Moğollar) Meyyafarikin’i işgal ettiler ve adı geçen hükümdarı Melik El-Kamil’i öldürdüler ve başını bir mızrağa takıp ülkede teşhir etmek üzere taşıdılar; onunla Halep, Hama ve daha sonra da Şam’a ulaştılar...”⁵⁴

Mücahit bir adamın katlinden böbürleneler ve kesik başını Suriye’nin ileri gelen şehirlerinde teşhir edenler sadece Moğollar ve onlara bağlı Müslümanlar değillerdi. Müslümanları ve İslamı bir kurt gibi kemiren, Moğol sultanının önünde taparcasına eğilen ve diz çöken başta gelen bir düşman vardı. Bu düşman Haçlılardı. Bunlar Moğol istilasında aktif bir rol oynadılar Başlarında Antakya hâkimi IV. Bohemond (V. Bohemond olması lazım, Bakınız Alfred Duggan, *The Story of the Crusades*, London 1969, s. 242) vardı. Ermenistan Meliki Haykum ve Gürcü Nahik de bu istilada büyük bir rol oynadılar.⁵⁵ Bu şehidin başını alıp geldiler ve Şam dâhil Suriye’nin şehirlerinde mahalle ve sokaklarda gezdirdiler, şarkılar söyleyip davullar çaldılar. Daha sonra Müslümanlardan intikam almanın kin ve nefretiyle dolu Haçlı ruhunun içlerinde uyandığını ve bu şehit emirin başını bir tel örgü içinde Şam’ın sur kapılarından birinin üzerinde sallandırdıklarını görüyoruz. Burada bu olayların muasırı ve şahidi ve bu başı bizzat gören Ebu Şame’nin yazdıklarını nakletmek istiyoruz: “27 Cemaziye’l-evvel⁵⁶ Pazartesi günü bir parça tel örgünün üzerine saçlarından bağlı ve kısa bir mızrağın ucunda sallanan bir baş Şam’da teşhir edildi. Bu başın bir buçuk yıldan fazla Tatar (yani Moğol) kuşatması altında kalan Meyyafarikin’in hâkimi El-Kamil Muhammed bin Şahabeddin bin Gazi bin El-‘Adil’e ait olduğunu iddia ettiler. Moğollara şehir halkının sonu gelmeyecek gibi gözüküyordu. Sonunda halkının geri kalanlarından kimi ölü kimi hasta bulundu. El-Kamil’in başını kestiler ve ülkeye taşıyıp Şam halkına teşhir ettiler. Sonra da Feradis kapısının dışına astılar...”⁵⁷

Baş, ‘Ayn-i Calut savaşı sonunda Şam’ın Memlukların gayretiyle Müslümanların eline geçmesine kadar asılı kaldı. Baş aşağı indirildi ve El-Re’s camiinde Hazreti Süleyman Şehitliği olarak bilinen yerde defnedildi Bu yer Feradis kapısının iç kısmında duvara gömülü mihrabın doğusundadır.

54 Ebu El-Fida, “ Tarihi muhtasar fi ahbari el-beşer”, c. 3, s. 203

55 Batı Moğollarının saldırısında Hıristiyanları oynadıkları rol ve Hulagu’nun Irak ile Suriye’ye yaptığı saldırıda ona katılmaları hakkında bakınız Sa’d Al-Ghamdi, “Sukut el-devle el-‘Abbasiyye”, s. 318–323.

56 H. 658/M. 1260 yılı

57 Ebu Şame, “Teracim ricali el-karneyn el-sadis ve el-sabi”, s. 201. Ayrıca bakınız Brent, P. “The Mongol Empire, Ghingiz Khan: His Triumph and His Legacy, London 1976, p. 140; J. J. Saunders, “The History of the Mongol Conquest”, London 1971, s. 113.

Söylentilere göre mihrabın batısında Hazreti ‘Ali’nin oğlu Hazreti Hüseyin’in (Allah onlardan razı olsun) başı gömülüdür.⁵⁸

Farsça ve Arapça İslam kaynaklarımızın tümünün takriben birleştikleri nokta bu şehit zatin zahit ve mütedeyyin olduğudur. Bunlardan daha önemli onun bizzat çalışarak kazandıkları ile geçindiğidir. Bu kaynaklar (ayrıca) onun dokumacılıktan kazandığı ekmekle yaşadığını yazarlar.⁵⁹

Bu kahraman ve muzaffer şehide Allah rahmet eylesin. Allah’ın rahmeti ayrıca bu müteceviz düşmanın ordularına karşı koyan ve bir darb-ı mesel örneği veren Meyyafarikin’in şehitleri üzerine olsun.

Kaynaklar

İslami

İbn El-Esir, İzzeddin ‘Ali: *El-kâmil fi el-tarih*, Beyrut H. 1387/M. 1967.

Benakti, Fahreddin Ebu Süleyman: *Süleyman Benakti*, diğer adıyla: *Ravdati Uli'l-elbab fi ma'rifeti el-tevarih ve el-ensab*, Yayınlayan: Dr. Ca'fer Şa'ar, Tahran, 1348.

El-Cuzcani, El-Kadi Minhac El-Din Sirac, *Tabakati Nasri*, Yay. Abdu'l-hayy Habibi, Kabil 1343, İngilizce Çevirisi: H. G. Raverty, London H. 1298/M. 1881, ikinci tabı 1970.

El-Cuveyni, ‘Alâeddin ‘Ata Melik: *Tarihi Cehan Guşa, Tarihi Fatih el-‘âlem*, Yay. Büyük Üstad Merhum Mirza Muhammed bin ‘Abdulvahab El-Kazvini, Leiden H. 1339/M. 1911, H. 1334/M. 1916, H. 1355/M. 1937, İngilizce Çevirisi, Meşhur Müsteşrik J. A. Boyle, *The History of the World Conqueror*, 2 cilt, University of Manchester Press 1958.

İbni Hallikan Şemseddin Ebu El-‘Abbas Ahmed: *Vefayat el-a‘yan ve enbai ebnai el-zaman*, Yay. M. M. ‘Abdulhamid, Beyrut, 1986.

Hovand Emir: Ğiyaseddin bin Hemmam El-Din, *Tarihi Habib El-Siyer fi ahbari efradi beşer*, Yay. M. D. Siyaki, Tahran 1333.

El-Zehabi, Şemseddin Muhammed: *El-‘iber fi ahbar min ğiber*, Yay. Dr. Salahaddin El-Müncid, El-Kuveyt, H. 1386/M. 1966, *Düvel el-İslam*, Haydarabad, 1337.

Reşideddin, Fadlullah bin ‘İmad El-Devle El-Vezir: *Cami' el-tevarih*, c. 1: Moğol kabilelerinin başından Timur Han döneminin sonuna kadar; c. 2: Hulagu Han döneminin başından Ğazan Han döneminin sonuna kadar, Yay. B. Kerimi, Tahran H. 1338 (M. 1970). İkinci cildin birinci kısmı Fransızca çevirisinden Arapçaya Neşet v.d. tarafından tercüme edilmiştir, Beyrut 1961.

58 Ebu Şame, “Teracim ricali el-karneyn el-sadis ve el-sabi”, s. 201; Ebu El-Fida, “Tarihi muhtasar fi ahbari el-beşer”, c. 3, s. 203–204.

59 Ebu El-Fida, “Tarihi muhtasar fi ahbari el-beşer”, c. 3, s. 203–204. Reşideddin, “Cami' el-tevarih”, c. 2, s. 727.

Sibt bin El-Cevzi, Yusuf bin Kızıoğlu, *Mir'atu El-Zaman*, Yay. Haydar Abad Osmanlı Ansiklopedisi, El-Dukn, Hicri 1370 (Miladi 1951).

Ebu Şame, Abdurrahman bin İsmâ'il, *Teracim ricali el-karneyn el-sadis ve el-sabi'*. Bu eser aynı zamanda "*El-Zeyl 'ala'l-ravdeteyn*" adı ile bilinmektedir, Kahire Hicri 1366 (Miladi 1946).

İbn El-'İbri, Ebu'l-Farac Grigor, *Tarihi muhtasar el-düvel*, Müellif tarafından Süryaniceden Arapçaya tercüme edilmiştir. Yay. Salihani, Beyrut 1985.

İbn El-'Amid, El-Mekin Gorges, "*Ahbar El-Eyyubiyyin*," Yay. S. Kohen, *El-Derasat El-Şarkiyye* dergisinde yayımlanmıştır, Miladi 1955–1957, cilt 11, sahife 79–177.

Ebu'l-Feda, 'İmadeddin İsmâ'il, *El-muhtasar fi ahbar el-beşer*, Kahire 1325 Hicri.

İbn El-Futi, Kemale'd-din 'Abdurrazzak, *El-havadis el-cami'a ve el-tecaribu el-nafi'a fi el-mie el-sabi'a*, yay. Mustafa Cevad, Bağdad Hicri 1351 (Miladi 1932).

El-Kazvini, Hamdullah El-Mustavî, *Nuzhetu'l-Kulub* (Coğrafya kısmı), İngilizceye çeviren: G. Le Strange, Leiden 1919.

İbn-i kesir, 'İmadeddin Ebu'l-Feda, *El-bidaye ve el-nihaye*, Beyrut 1967.

Anonim, *Hudud el-âlem*, Fransızcadan İngilizceye açıklamalı çevirisi, V. Minorsky, yayına hazırlayan C.E. Bosworth, Londra 1970.

Vassaf El-Hadra, Şerefeddin 'Abdullah, *Tarihi Vassaf*, Aynı zamanda *Kitabi tecziyetü'l-emsar ve tecziyetü'l-asar*, yay. Abdullah El-Muhammed Eyti, Tahran 1346 H.

Yakut El-Hamevi, *Mu'cemu'l-büldan*, Beyrut 1957.

El-Buneyni, Kutbeddin Musa, *Zeyli Miratu'z-zeman*, Haydarabad, Hicri 1374 (Miladi 1954).

İslami Diller Haricinde Yazılan Kaynaklar:

20. Carpin, Jean de plan, "*Histoire des mongols*". Editions Franciscaines Paris, yay. S. Dowson, *El-Bi'se El-Moğoliyye* adı altında yayınlamıştı, Londra ve New York, 1955.

Arapça ve Diğer Dillerde Ki Eserler:

Arapça eserler:

21. El-Ğamdi, Sa'd Huzeyfe, *Sukût El-Devle El-'Abbasiyye*, Riyad, 1401 Hicri.

22. El-Ğamdi, Sa'd Huzeyfe, *Evdâ' El-Devle El-İslamiyye fi El-Şark El-İslamiyye*, Riyad, 1401 Hicri.

B.İngilizce Eserler:

23. Burnet, Peter, *The Mongol Empire, Chingiz Khan: His Triumph and His Legacy*, London 1976 (bakınız dipnot 57).

24. Saunders, J.J., *The history of the Mongol conquests*, London 1971 (bakınız dipnot 57).